Voorwoord

Een wandelaar …

Je kan aan een wandelaar vragen waar hij heen gaat. Het antwoord op deze vraag situeert zich buiten de wandelaar. Vraag je aan de wandelaar wat wandelen voor hem betekent, dan begin je aan een wandeling in de wandelaar.

In dit boek reikt Jan Permentier geen bestemming aan. Hij toont ons dat therapie een vorm van wandelen is. Dit doet hij op zo'n aantrekkelijke manier dat je zin krijgt om mee te wandelen.

Tijdens het wandelen gebeurt er veel. Je kunt naar binnen en naar buiten wandelen. Wij scheiden die geregeld, maar Jan leert ons dat die bewegingen samen horen. Hij gidst ons voorbij het bord dat in menige therapieruimte een vaste plaats verworven heeft en waarop ons wordt meegedeeld dat spiritualiteit een doodlopende straat is, alleen voor aangelanden.

Volgens Jan zijn therapie en spiritualiteit als onze twee benen. En neen, een spagaat is niet het enige denkbare resultaat van het symbolisch samenbrengen van beide domeinen. Het resultaat is verbinding en herstel. Dit wordt duidelijk in een in beweging komen. Een beweging met interactie als brandstof.

We krijgen een bril aangereikt waardoor zich een afrit toont uit de rotonde van het verleden. We ontvangen een dieptezicht in wat er speelt. Er worden nieuwe verbanden gevonden – niet gelegd – met wat niet zegbaar en niet zichtbaar is. Als deze mogelijkheid er is, dan is stilte niet langer alleen maar akelig. Ze wordt geregeld een geboorteplek. Ze blijkt een wachtruimte te zijn voor nieuw leven.

Dit boek is een pleidooi voor het inbrengen van spiritualiteit als dimensie in een therapeutisch proces. Het blijft vreemd dat dit nodig is in onze tijd. Maar zo gaat het met blinde vlekken nu eenmaal. Zonder dat iemand ons zegt dat we iets vergeten zijn, zien we het soms niet, terwijl we het eigenlijk diep vanbinnen al de hele tijd wisten.

Erik Galle[1]

1 Erik Galle is priester van het aartsbisdom Mechelen Brussel. Hij is psychotherapeut, schrijver en redacteur bij uitgeverij Halewijn. https://erikgalle.be

Vooraf

'Wat doe je daar telkens in Neuchâtel in Zwitserland?'
'Waarover gaat het daar?'
'Wat drijft je in godsnaam terwijl elk redelijk mens op jouw leeftijd aan zijn pensioen denkt …?'
En later: 'Wanneer gaan we dat boek van jou eindelijk kunnen lezen?'
Vragen van vrienden …

Hier ligt het dan. Hoe het er kwam? Wel, ik zat zelf al een tijdje op mijn honger. Tijdens opleidingen en seminaries over psychotherapie kwam ik soms met een déjà-vugevoel naar huis. Ook op het vlak van spiritualiteit liep ik al even rond met een onvoldaan gevoel.

Ik zocht naar nieuwe inzichten, naar meer verdieping en naar nieuwe ervaringen. Op een of andere manier zocht ik ook naar een weg om psychotherapie en spiritualiteit – voor mezelf twee betrouwbare tochtgenoten – op een verantwoorde wijze te verbinden, ook in de begeleiding van mijn cliënten.

Jaren geleden las ik het boek *Heilige Woede*[2] van Lytta Basset[3]. Daarin stond dat woede ook zaligmakend en openbarend kan zijn. Toen dacht ik: ik wil deze dame ooit wel eens ontmoeten. In 2019 trok ik mijn stoute schoenen aan en contacteerde haar. Ze nodigde me uit om in Zwitserland de opleiding 'Spirituele begeleiding' te volgen, die ze daar binnen AASPIR[4] organiseerde.

Heen en weer gaan naar Neuchâtel in Zwitserland was voor mij niet vanzelfsprekend, maar ik dacht: ik verdien het om mezelf, aan het einde van mijn loopbaan, een cadeau te geven. Het zou ook goed zijn om mijn Frans bij te schaven. En ik zou meer in contact komen met de Franse literatuur over spiritualiteit en psychotherapie. Een andere taal, een andere cultuur en een andere manier van kijken, van spreken en van luisteren … Mijn honger

---

2 L. Basset, *Heilige Woede*, vertaald uit het Frans door Wouter Meeus, 2004, Averbode, Altiora.

3 Lytta Basset is master in de filosofie (Montpellier/Straatsburg) en doctor in de protestantse theologie (Straatsburg/Genève). Ze is opgeleid en werkzaam in psychoanalyse en lichaamsgericht/transactioneel werken.

4 AASPIR: www.aaspir.ch

dreef me dus – andermaal – in de richting van het niet vanzelfsprekende en het vreemde. Mijn honger dreef me over mijn eigen grenzen en ook over landsgrenzen heen.

Ik kwam terecht in een groepje psychotherapeuten, psychologen, theologen, pastors en spiritueel begeleiders uit zowel het katholieke als het protestantse milieu dat eind 2021, begin 2022 tien weekends samenkwam. We beluisterden inleidingen, bespraken bijbehorende literatuur en we daagden elkaar en onszelf uit in verdiepend professioneel zelfonderzoek. In feite waren we al in 2020 gestart, maar toen kwam covid. Na drie weekenden ging alles op slot. Gelukkig bleef ik online in contact met enkele collega's en dat bleek achteraf zeer zinvol te zijn geweest.

Na afloop van de weekenden kregen we als sluitstuk van dit traject de opdracht een persoonlijk werk te maken. Na maandenlang ploeteren door literatuur en opzoekwerk koppelde ik mijn bevindingen aan de praktijk en aan mijn ervaring. Zo ontstond de idee om een boek te schrijven.

Wat voorligt, is een eigenzinnig werk. Hier en daar kleur ik buiten de lijnen van wat binnen de gevestigde kringen aanvaard wordt. Met het boek wil ik mensen uitdagen om na te denken over de relatie tussen spiritualiteit en psychotherapie. Die relatie is naar mijn aanvoelen nog te veel een blinde vlek bij hulpverleners en begeleiders. In sommige professionele middens is ze helaas zelfs onbespreekbaar.

De bedoeling is dat het makkelijk te lezen is door zowel leken als professionals en dat de inhoud herkenbaar is. Het boek stelt de vraag rond de relatie tussen psychotherapie en spiritualiteit scherp. Ik formuleer een helder antwoord.

Ik heb niet de ambitie een bijdrage te leveren aan de wetenschappelijke vakliteratuur. Dat is ook niet nodig. De hier gehanteerde wetenschappelijke uitgangspunten worden ruim beschreven in de bestaande vakliteratuur. Wie er dieper wil op ingaan, vindt voldoende recent materiaal in de bibliografie achteraan.

Dit boek is het resultaat van het persoonlijk integreren van wetenschap, ervaring en beleving. Van daaruit wil ik een duidelijk standpunt innemen. Elk standpunt draagt kwetsbaarheid in zich. Anders gezegd: 'Wie zijn vlag

niet plant, kan niet nabijkomen!' Maar het is evenzeer noodzakelijk om vervolgens – met de vlag – weer op weg te gaan.

'Wat drijft je in godsnaam?' vragen de vrienden. 'Waar blijft dat boek van jou?'

Ik bedank hen voor hun stimulerende verwondering en hun vasthoudendheid! Hun vraagstelling voelde telkens als een zegen[5] en een aanmoediging om verder te schrijven.

Jan, Aalter, 1 juli 2023

5 Zegen in het Latijn is *bene-dicere*, letterlijk vertaald: 'goed zeggen'.

Een boek waarin twee stromen verbindend samenkomen.

Een boek waarin plaats is voor ervaringen ‘Groter dan ons hart’.

Tussen twee stromen

Hamme[6], 1969. Ik sta met mijn fiets op de dijk. Een kleine spits[7] vaart langzaam vanuit de Schelde de Durme op. Ik ben geboren in dit dorp tussen twee stromen. Wij Hammenaren worden 'de mensen van achter de dijk'[8] genoemd. We zijn vertrouwd met eb en vloed. We zijn vertrouwd met stormen die het water stroomopwaarts stuwen zodat straten onder water komen te staan. We zijn vertrouwd met seizoenen die de natuur op en rond de dijken telkens andere kleuren geven.

Na een poosje glijdt de spits langzaam de kleine haven binnen. Het vertrouwde aanmeren, thuiskomen … het is als een traag ritueel, elke dag opnieuw, dat me op een of andere manier blijft boeien. 'Alles heeft zijn uur, alle dingen onder de hemel hebben hun tijd.'[9]

Later op de dag worden grote pakken sisal gelost, grondstof voor de spinnerijen en de weverijen in ons dorp. Mijn grootvader was spinner. Thuis draaide hij de sisal aan het spinnewiel samen tot het touw werd. Touw om te verbinden, touw om te hechten, touw om samen te brengen. Met dit werk was amper geld te verdienen, zodat mijn vader in bittere armoede opgroeide. Hij werkte zich echter op en werd directeur van een lintweverij in het dorp. Tussen de weefgetouwen en het tjak-tjak-geraas van over en weer gaande schietspoelen leerde ik als kind over 'schering en inslag'[10]. 'Schering en inslag' wordt in het Oudnederlands[11] gebruikt als metafoor voor de onlosmakelijkheid van de dingen.

---

6 Hamme is een dorp in Oost-Vlaanderen waar de Durme uitmondt in de Schelde.

7 Een spits in een kleine vrachtboot. Zijn grootte is bepaald door de grootte van de Franse riviersluizen.

8 P. De Pillecyn, *Mensen achter de dijk*, 1959, Leuven, De Clauwaert.

9 Pred. 3:1.

10 Schering en inslag is een weversterm. Schering zijn de draden die op een weefgetouw in de lengte gespannen zijn. Inslag zijn de draden die er met een schietspoel doorheen geweven worden.

11 Vandaag heeft de uitdrukking 'Het is schering en inslag' een meer negatieve klank en duidt op een onontkoombare verwevenheid.

De twee stromen en de onlosmakelijkheid van de dingen lopen als twee rode draden doorheen dit boek. Ze tekenen mijn persoonlijk levenstraject. De stroom van de psychotherapie en die van de spiritualiteit zijn voor mij zeer vertrouwde stromen. Ze zijn – in mijn ervaring – onlosmakelijk met elkaar verbonden als 'schering en inslag'.

Als pastoraal begeleider en psychotherapeut belandde ik begin 2020 aan de oever van het meer van Neuchâtel. Ik legde er mijn spits aan. Tijdens de opleiding kreeg ik veel erkenning van docenten en collega's. Tegelijkertijd ontstonden echter twijfels. Mijn ervaring van onlosmakelijkheid had het bij momenten moeilijk met wat ik hoorde als oproep: 'om de twee te onderscheiden'. Onuitgesproken wetten binnen de psychotherapie, heersende geboden binnen de pastorale omgeving, eigen standpunten en eigen kritische vragen waren persoonlijke uitdagingen tijdens dit leerproces. Videogesprekken met mijn verre studiegenoten waren soms best wel confronterend.

Na de vraagstelling rond het al of niet zinvol samengaan van psychotherapie en spiritualiteit ga ik in het tweede deel op zoek naar spirituele ruimte binnen mijn psychotherapeutische kaders. Ik vertrek vanuit de korte beschrijving van een vijftal wetenschappelijk kaders. Dit illustreer ik met praktijkverhalen en daarna ga ik op zoek naar de mogelijke 'verwevenheid' met spiritualiteit. In het derde deel doe ik het omgekeerde. Ik vertrek vanuit de wereld van de spiritualiteit. Daarbij gebruik ik verhalen, ook Bijbelverhalen. Vanuit die verhalen die op de verbeelding werken, ga ik vervolgens op zoek naar 'aanknopingspunten' met de psychotherapie zoals ik die beoefen. Bij al dit 'knopen' en 'weven' zal het de lezer vlug opvallen hoe – in mijn ogen – onafscheidelijk en wederzijds die gezichtspunten zijn. Dan zitten we in het vierde deel, het besluit van dit boek.

Af en toe zal de lezer ook op een kleine bijrivier van de bovengenoemde twee stromen botsen. Mijn televisie-ervaring als inspirator, medeoprichter en programmamaker van en bij AVS[12] is daar niet vreemd aan. Ik deed er een bijkomende ervaring op met de taal van de verhalende verbeelding.

---

12 AVS is de pionier van de regionale en niet openbare televisie in Vlaanderen. Voor VTM doorbrak AVS op 29 oktober 1988 als eerste en enige televisiestation het mediamonopolie van de VRT met regionale uitzendingen in de regio Gent-Eeklo. Het werd uitgebouwd als een maatschappelijk verbindende vorm van televisie geïnspireerd vanuit de gedachte van het opbouwwerk. De gemengde financiering zorgt tot vandaag voor onafhankelijkheid t.a.v. elke private of publieke redactionele inmenging. www.avs.be

En dan is er nog de muziek. De muziek is voor mij als een subtiele waterloop die zijn weg vindt tussen en doorheen de andere. Als een bijkomende levensgezel die me troost, blij maakt, energie geeft en zoveel meer. Ik mag die levensstroom ontmoeten in de ervaring als zanger en dirigent in diverse koren. Samen zingen en je samen afstemmen, elk vanuit zijn eigen stem … Het heelt me telkens, het doet me groeien en het verbindt me.

Voor de volledigheid wil ik nog toevoegen dat de verhouding tussen psychotherapie en spiritualiteit ook zinvol benaderd kan worden vanuit andere spirituele kaders dan die welke ik hier presenteer. In de eerste plaats is dit mogelijk vanuit andere godsdiensten en religies. Daarnaast vanuit spirituele stromingen uit bijvoorbeeld het Verre Oosten. Maar ook in het dagelijkse leven vind je, soms heel onverwacht, spiritualiteit: 'De Geest is als de wind: hij waait waar hij wil; je hoort hem waaien, maar je weet niet waar hij vandaan komt en waar hij heengaat. Zo is het ook met ieder die geboren is …'[13]

In de voetnoten wordt soms verwezen naar een module. Het gaat dan over de verwijzing naar persoonlijke verslagen die ik noteerde tijdens het volgen van de onderscheiden opleidingsmodules zoals die voorgesteld en ingeleid werden tijdens de AASPIR-vorming in Neuchâtel. De uitgebreide lijst van de modules met docenten en gastdocenten is opgenomen in bijlage 7.

De namen en persoonlijke gegevens van de cliënten die ik hier ter sprake breng, zijn niet echt.

Hun uitspraken zijn dat zeker wel.

Wie denkt in dit boek dé definitie te vinden van spiritualiteit, moet ik teleurstellen. Amper één keer wordt spiritualiteit beschreven en dan nog enkel als illustratie. Er zijn immers vele definities. Ik heb er bewust voor gekozen om niet te werken vanuit een definitie, zoals dit in academische kringen de gewoonte is. Als ik aan spiritualiteit denk, denk ik aan een onlosmakelijk en vertrouwd trio van warme mensbenadering: hartelijkheid, redelijkheid en (assisterende) nabijheid. Ze inspireren mijn therapeutisch en pastoraal denken en handelen. De drie behoren tot de kernbegrippen van wat men de

13 Joh. 3:8.

begeleidingsvisie[14] van de Salesianen van Don Bosco noemt. Meer dan twintig jaar mocht ik die visie professioneel gestalte geven, eerst als begeleider en hoofdbegeleider in een van hun instellingen van bijzondere jeugdzorg, later als staflid in hun organisatie. Meer dan elke techniek, elk protocol of elke methodiek vormen ze voor mij de kern van elke vorm van begeleiding, heling en bevrijdend samenleven. Bij de vorming van hun personeelsleden in scholen en instellingen formuleren de Salesianen van Don Bosco het als volgt: 'Het gaat uiteindelijk over de vraag "Kan ik de jongeren en de mensen die ik begeleid, graag zien"?'

'Het is een totaal afgezaagde wijsheid: het enige middel dat een mens kan genezen, is de liefde – een verhouding, volkomen onafhankelijk en los van de vraag naar waardigheid en onwaardigheid, naar prestatie en verdienste, zelfs onafhankelijk van de vraag naar rein en onrein; alleen maar gewoon een hand mogen uitsteken zonder te worden afgewezen, gewoon een aanraking die niets wil claimen en niets voor zichzelf opeist en die toch twee mensen innerlijk met elkaar verbindt; alsof de leiding wordt aangesloten waar helende energie doorheen stroomt, maar ook andersom (…) dat in de ander (…) zoiets als een tegenstroom ontstaat.'[15]

'Om met cliënten een weg naar verandering te kunnen afleggen, heb ik het nodig dat ik hen op een of andere manier graag heb'[16], schrijft Linne De Loof in het *Handboek Contextuele Hulpverlening*. Graag zien[17] of graag hebben is een actieve vorm van spiritualiteit, *down to earth*, zichtbaar, voelbaar en tastbaar.[18] Maar zoals een definitie te beperkt is, zijn deze drie kernwoorden en het 'graag zien' te beperkt als het over spiritualiteit gaat.

---

14 C. Loots en C. Schaumont, *Opvoeden met Don Bosco als gids en tochtgenoot*, 2015, Brussel, Don Bosco Centrale, p. 36.

15 E. Drewerman, *Wegen naar menselijkheid, dieptepsychologische lezing van het Marcusevangelie*, uit het Duits vertaald door M. Nusselder, 2020, Middelburg, Skandalon p. 363.

16 L. De Loof in P. Heyndrickx e.a., *Handboek Contextuele hulpverlening,* 2022, Kalmthout, Pelckmans, p. 201.

17 'God is liefde: wie in de liefde woont, woont in God en God is met hem' is een uitspraak van Johannes in het evangelie. 1Joh. 4:16.

18 'Spirituality is a way of being in the world' in Weathers, McCarthy, Coffey, citaat door Frederiek Depoortere in zijn boek *Living in the age of humans*, 2022, Leuven, Acco, p. 34.

Spiritualiteit overstijgt het liefdevolle, het zichtbare, het voelbare, het tastbare, het telbare, het meetbare …

Hoe kan ik die 'ontsnappende', 'vluchtige' spiritualiteit in dit boek benaderbaar, aanwezig en begrijpelijk brengen? De 'tweede' taal[19] komt me hierbij te hulp. De taal die 'verdicht' wat ongrijpbaar is. In dit boek wil ik daarom een 'dragend' gedicht verwerken en meermaals citeren. In bijlage twee neem ik het in zijn geheel op. Het gedicht is van de hand van Huub Oosterhuis. Zelf vind ik dat die eenvoudig neergeschreven regels, in dagelijkse taal verwoord, de christelijke spiritualiteit 'omarmen' en 'benaderen'.

'Heer onze Heer, hoe zijt Gij aanwezig en hoe onzegbaar ons nabij'[20]

Ik kies voor dit gedicht/gebed omdat het voor mij als géén ander taal geeft aan het relationele. Het 'Gij' dat wederzijds ook het 'Ik' ter sprake brengt, komt in dit boek meermaals aan de orde. Zeker als we het verder in het boek over het 'Gij' en het 'Ik' van Martin Buber hebben. In de eerste regel van zijn gedicht verlaat Oosterhuis onmiddellijk elke dominantie van wat Hoger, afstandelijk en buiten ons is en gaat direct in de relationele 'Gij'-vorm door.

Dit werk gaat over die onzegbare, ongrijpbare, helende aanwezigheid in wederzijdse relaties die ook werkzaam kan zijn in psychotherapie.

---

19 'De tweede taal' komt aan bod in deel 3/7 van dit boek.

20 H. Oosterhuis, *Van U is de toekomst. Kome wat komt*, 1996, Leuven, Davidsfonds. Idem andere verzen uit het gedicht.